

İhtiras ve Servetin Gölgesinde Bir Sultan: Fatma Sultan

Gökhan Civelek*

İbrahim Etem Çakır**

* Dr.,

Atatürk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih
Bölümü,

g.civelek@atauni.edu.tr

Erzurum/TÜRKİYE

** Prof. Dr.,

Atatürk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih
Bölümü,

ietem.cakir@atauni.edu.tr

Erzurum/TÜRKİYE

Öz

Bu çalışmada Fatma Sultan'ın hayatı, evlilikleri, serveti ve servetinin kaynağı, lüks yaşantısı, ev eşyaları, maddi kültürün önemli unsuru olan giyim-kuşam ürünleri, takı ve aksesuarları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Fatma Sultan, babası Sultan I. Ahmed, kardeşleri Sultan II. Osman, Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim'in saltanatını görmüş, annesi Kösem Sultan'ın muktedir olduğu döneme şahit olmuş ve aynı zamanda yeğeni Sultan IV. Mehmed'in hükümdarlığına da yetişmiştir. Bu sayede yaşamı boyunca hanedan içinde, saray çevresinde ve devlet idaresinde itibarlı ve saygın bir konuma sahip olmuştur. Fatma Sultan Topkapı Sarayı'ndan ayrıldıktan sonra genellikle Eyüp semtindeki konağı ve çiftliklerinde şaşaalı bir hayat sürmüştür. Konağında kullandığı ev eşyaları lüks hayatının somut bir göstergesidir. Fatma Sultan'ın giyim-kuşam malzemeleri ve takıları ise bir servet değerindedir. Dış giyim unsurları olarak pahalı ve gösterişli kürkler, kaftanlar ve kuşaklar öne çıkmaktadır. Elmas, yakut, zümrüt gibi kıymetli taşlarla süslenmiş takı ve ziynet eşyaları arasında saat, bilezik, küpe ve incileri yer almaktadır. Kıyafet ve takılarında olduğu gibi ev eşyaları da ihtiyaçtan ziyade gösteriş ve zenginliğini yansıtan unsurlar arasındadır. Arşiv kaynakları, dönemin kronik ve seyahatname eserlerinden yararlanılarak hazırlanan bu çalışma Fatma Sultan özelinde Osmanlı hanedanına mensup sultanların evlilikleri, lüks tutkuları, iktidar hırsları ve giyim-kuşamları hakkında teferruatlı bilgiler içermesi bakımından bu alandaki literatüre katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fatma Sultan, maddi kültür, kadın, tereke, giyim.

Fatma Sultan: A Sultan in the Shadow of Passion and Wealth

Abstract

This study offers information about Fatma Sultan's life, marriages, wealth, the source of her wealth, life of luxury, and household goods, alongside her clothing (an important element of material culture), jewelry, and accessories. Fatma Sultan saw the reigns of her father Sultan Ahmed I's, and of her brothers Sultan Osman II, Sultan Murad IV and Sultan Ibrahim. She also witnessed the powerful period of her mother Kösem Sultan, and the reign of nephew Sultan Mehmed IV. Thus, she held a prestigious and respected position in the dynasty, around the palace, and in the state administration throughout her life. Upon leaving Topkapı Palace, she led a luxurious life in her mansion in Eyüp district and her farms. The items she used in her mansion are a tangible indicator of just how luxurious her life was. Her clothing and jewelry are worth a fortune. Her more notable outward included expensive and ostentatious furs, caftans, and belts. She had watches, bracelets, earrings and pearls among jewelry and accessories – adorned with precious stones such as diamonds, rubies, and emeralds. Likewise, her household items also reflect ostentatiousness and wealth rather than necessity. This study, which was prepared by using archival sources, chronicles, and travel books of the period, will contribute to the related literature because it includes detailed information about the marriages, luxury passions, power ambitions and clothing of Ottoman sultans – especially Fatma Sultan.

Keywords: Fatma Sultan, material culture, woman, estate, clothes.

Gönderim / Received:

26.04.2022

Kabul / Accepted:

29.03.2023

Alan Editörü / Field

Editör:

Zehra Odabaşı

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde sultan tabiri hanedana ait olmayı ifade eder. Bu kavram padişah dışında padişahların anneleri, çocukları ve torunlarına mahsus kullanılıyordu. Hanedanın erkek üyeleri için isimden önce kadın üyelerde ise isimden sonra bu unvanın kullanımı söz konusudur. Padişahın ve şehzadelerin kızlarının kızları ise daha çok "hanım sultan" olarak isimlendiriliyordu (Karaca, 1997, s. 28). Hanedana mensup bir birey olarak ciddi bir eğitimden geçen sultanlar evlilik çağına eriştiklerinde ilk dönemlerde beylerin oğullarıyla XVI. yüzyıldan itibaren bürokratlarla evlendirilirdi. Padişah, hasekî veyahut valide sultanlar kızlarının eşlerini kendileri belirliyordu. Bu evliliklerde siyasî maksatlar her zaman ön planda tutuluyordu. XVI. yüzyıldan itibaren sultanların bürokratlarla evliliklerinde bürokratların sadakatini temin etme hanedanın öncelikleri arasındaydı. Buna ilave olarak valide sultanların kendi idarî etkinliğini artırma planları sultanların eş adaylarının belirlenmesinde etkili bir faktör idi. Özellikle Mahpeyker Kösem Sultan gibi yönetme hırsı ile dolu valide sultanlar kızlarını gelecek vadeden bürokratlarla evlendirerek iktidarın dizginlerini her zaman ellerinde tutmak istiyorlardı. Kösem Sultan, kızı Fatma Sultan'ı bu anlayış doğrultusunda dönemin vezirleriyle nikâhlanmıştır.

Tereke defterleri ölen kişilerin miraslarını ihtiva etmektedir. Bu defterler tereke, kassam ve muhallefât defterleri gibi isimlerle anılır (Özcan, 2005, s. 406-407). Tereke kayıtlarının ana kaynak olarak kullanıldığı çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalarda doğrudan padişah kızları ve kız torunlarıyla ilgili olanlar sayıca azdır. Sultan ve hanım sultan terekelerini çalışan araştırmacılar arasında Gülser Oğuz (2018a, 2018b), Rahmi Tekin (2018) ve Özer Küpeli (2016) öne çıkmaktadır. Oğuz'un çalışmalarında maddi kültür unsuru olarak sultan terekeleri değerlendirilirken, Tekin ve Küpeli'nin çalışmaları ise tereke transkripti şeklindedir. Arşiv kaynakları, dönemin kronik ve seyahatname eserlerinden yararlanılarak hazırlanan bu araştırmada ise Fatma Sultan'ın hayatı, serveti ve terekesinde yer alan giyim-kuşama dair ürünler ele alınmış, ana kaynak olarak Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki TSMA. e.223/40 ve TSMA. d.10457/124 numaralı tereke kayıtları kullanılmıştır.

FATMA SULTAN

Hayatı

Fatma Sultan, on dördüncü Osmanlı padişahı I. Ahmed'in (1603- 1617) kızıdır. Annesi, Osmanlı tarihinin tanınmış kadın şahsiyetlerinden Mahpeyker Kösem Sultan'dır. Hayatıyla ilgili bilgi veren kaynaklarda Fatma Sultan'ın doğum tarihi 1014/1605-1606 yılı olarak gösterilmektedir. Sultan Ahmed'in ikinci kızı olarak dünyaya gelen Fatma Sultan yaşça kardeşleri Ayşe Sultan'dan (Altınay, 2015: 11)¹ küçük, Hanzâde Sultan'dan ise büyüktür. Sultan IV. Murad ile Sultan İbrahim'in kız kardeşi, Sultan IV. Mehmed'in halasıdır (Naima, yz. 2007, s. III/1163; Mehmed Süreyya, 1996, s. 13-14; Altınay, 2015, s. 14; Uluçay, 2011, s. 83; Peirce, 2002, s. 141, 378; Şimşirgil, 2014, s. 161; Kaya, 2010, s. 192; Sakaoğlu, 2007, s. 129-130; Kumrular, 2015, s. 108). Babasının vefatından sonra kardeşleri; II. Osman, IV. Murad, İbrahim ve yeğeni IV. Mehmed'in saltanatı döneminde yaşadı. Buna ilave olarak annesi Mahpeyker Kösem Sultan bu padişahlar döneminde siyasî ve idarî işlerde çoğu zaman söz sahibi oldu.

Doğumundan sonra Fatma Sultan'a sarayda bir daire ayrıldı ve emrine dadı, sütüne, kalfa ve cariyeler verildi. Okuma çağına geldiğinde dönemin ünlü hocalarından dersler aldı (Uluçay, 2001, s. 85-86). 1642 yılında Sultan İbrahim'in Fatma Sultan ismindeki kızı doğdu (Uluçay, 2011 s. 101). Böylece hanedan içinde aynı isme sahip iki sultan oldu. Bu nedenle her ikisini birbirinden ayırt etmek için Sultan I. Ahmed'in kızı Büyük Fatma Sultan olarak anılmaya başlandı (MŞS. 15: 85).

Osmanlı hanedanı ilk dönemlerde hanım sultanları Müslüman beylerin ya da devlet başkanlarının çocuklarıyla evlendiriyordu. Bu evlilikler siyasi maksatlar taşıyordu. XVI. yüzyıldan itibaren sultanları bürokratlarla evlendirme uygulaması yaygınlaştı. Bu türden evliliklerin gayesi

bürokratların hanedana sadakatini garanti altına almaktı. Hanedan, sultanların evliliklerini siyasi amaçla kullanıyordu (Peirce, 2002 s. 194). I. Ahmed dönemine kadar sultanların küçük yaşta evlenmesi uygulamasına daha az rastlanırken XVII. yüzyılın ilk yarısına damgasını vuran Kösem Sultan bu âdeti değiştirdi. İktidarda kalmak ve siyasî durumunu güçlü tutabilmek için kızları Ayşe, Fatma ve Gevherhan'ı dönemin önde gelen bürokratlarıyla nikâhladı (Uluçay, 2001, s. 92-93; Sakaoğlu, 2007, 129-130, Alderson, 2018, s. 118).

Fatma Sultan iktidar, ihtiras ve servetin gölgesinde genellikle annesinin bazen de dönemin padişahının talebiyle çok sayıda evlilik yaptı. Fatma Sultan'ın evliliklerinde Kösem Sultan'ın etkisi çok fazla idi. Tarihi kayıtlara göre Fatma Sultan'ın nikâhlandığı kişiler arasında dönemin önde gelen bürokratları vardı. 1626 yılında annesi Kösem Sultan'ın isteğiyle Kara Mustafa Paşa'ya nikâhlandı. İki sene sonra Mustafa Paşa'nın vefatıyla dul kaldı. 1629 yılında Sarrac Mustafa Paşa ile yaptığı evlilik paşanın vefatı sebebiyle sona erdi. Kaptan-ı derya Çatalcalı Hasan Paşa (Gencer, 1997, s. 335) ile olan evliliği Sultan IV. Murad ile Çatalcalı Hasan Paşa arasındaki anlaşmazlık dolayısıyla uzun sürmedi (Naima, yz. 2007, s. II/690). 1630 yılında kaptan-ı derya Canpoladzade Mustafa Paşa ile evlendi. Bu evlilik altı sene sürdü. Hoca Yusuf Paşa'yla olan evliliği 1637'ye, Maksut Paşa'yla yaptığı evlilik 1644'e kadar devam etti (Mehmed Süreyya, 1996: 13-14; Uluçay, 2011: 83-84; Sarıcaoğlu, 2004: 44; Alderson, 2018: 198). Fatma Sultan'ın vezir Ahmed Paşa ile olan evliliği ise paşanın vefatıyla sona erdi (1644) (Naima, yz. 2007, s. III/1027).

Fatma Sultan'ın bürokratik atamalarda tavassutu vardı. Kardeşi Sultan İbrahim döneminde bazı atamalarda araya girdiği, ricacı olduğu dönemin kroniklerinde anlatılmaktadır (Naima, yz. 2007, III, 1201). Fatma Sultan, kardeşi ve aynı zamanda dönemin padişahu İbrahim ve validesi Kösem Sultan'ın anlaşmazlığından dolayı 1647'de kız kardeşleri Ayşe ve Hanzâde sultanlar ile birlikte Edirne'ye sürgüne gönderildi (Naima, yz. 2007 s. III/1110). Bu esnada Fatma Sultan ve kız kardeşlerinin emlak ve mücevherlerine el konulduğu bilgisi dönemin kaynaklarında yer almaktadır (Naima, yz. 2007, s. III/1163).

Fatma Sultan, Köprülü Mehmed Paşa'nın kendisine namzet yaptığı Rumeli Beylerbeyi Vezir Melek Ahmed Paşa (Sarıcaoğlu 2004, s. 44) ile Erdel Seferi dönüşünde 29 Nisan 1662'de evlendi. Bu evliliği sırasında Fatma Sultan Eyüp semtindeki konağında ikametine devam etti (Evliya Çelebi, yz. 2014, VI, 43a). Evliya Çelebi'nin anlatımına göre Melek Ahmed Paşa, Fatma Sultan ile evlenmeye istekli değildi. Çok sevdiği eşi Kaya Sultan'ın vefatından son derece müteessir olan Melek Ahmed Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'nın ısrarıyla Fatma Sultan'la nikâhlanmaya razı oldu. Fatma Sultan evliliğinin ilk gününde Melek Ahmed Paşa ile parasal nedenlerle tartıştı. Fatma Sultan, kocasından her ay 15 kese² paraya ilave olarak borçlarının bir kısmının ödenmesi ve hizmetinde bulunan görevlilerin masraflarının karşılanmasını talep etti. Melek Ahmed Paşa ise yüklü miktardaki bu talebi karşılayamayacağını beyan ederek Fatma Sultan ile anlaşmazlığa düştü (Evliya Çelebi, yz. 2014, V, 76a-79a; VI, 43b-44b). Fatma Sultan'ın Melek Ahmed Paşa ile olan evliliği yaklaşık dört ay devam etti. Melek Ahmed Paşa'nın 1 Eylül 1662'de ölümünden sonra Kundakcızade Kanbur Mustafa Paşa, onun da 1666 yılında ölümü üzerine 1667'de Kozbekci Yusuf Paşa ile son evliliğini yaptı (Mehmed Süreyya, 1996: 13-14; Uluçay, 2011: 83-84; Sarıcaoğlu, 2004: 44). Bu evlilik Fatma Sultan'ın vefatına kadar yaklaşık dört yıl sürdü.

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler dikkate alındığında Fatma Sultan'ın on üçüncü kocası Melek Ahmed Paşa idi (Evliya Çelebi, yz. 2014, VI, 44a). Melek Ahmed'den sonra iki evlilik daha yaptığı anlaşılabilir Fatma Sultan'ın on beş kez evlendiği tarihi kayıtlardan anlaşılmaktadır. Osmanlı hanedanında kadın sultanlar içerisinde en çok evlilik yapan kişi Fatma Sultan'dır (Uluçay, 2001, s. 93). Sultanların XVII. yüzyıldan itibaren yaptıkları evliliklerin bir kısmı kâğıt üstünde bir evlilik mahiyetindedir. Fatma Sultan'ın evliliklerinin bazıları da bu şekilde değerlendirilmelidir.

Yaşamı boyunca birçok evlilik yapan Fatma Sultan'ın bu evliliklerden iki oğlu oldu. Kaptan-ı derya Canpoladzade Mustafa Paşa ile olan evliliğinden büyük oğlu mirahur-ı evvel Hüseyin Paşa (Evliya Çelebi, yz. 2014, V, 76b-77b), Hoca Yusuf Paşa ile olan evliliğinden küçük oğlu dergâh-ı alî kapıcıbaşlarından Ömer Bey dünyaya geldi (TSMA.e. 223/40).

Fatma Sultan 1671 yılında yaklaşık 66 yaşında vefat etti. Kaynaklarda Fatma Sultan'ın ölüm tarihiyle ilgili net bir bilgiye yer verilmemiş, genellikle Kozbekçi Yusuf Paşa ile evliliğinden sonra öldüğü ifade edilmiştir. Ölüm sebebi belli değildir. Terekesinde satılacak mücevherlerin kaydedildiği tarih 14 Zilkade 1081/25 Mart 1671 olarak gösterilmiştir (TSMA.d. 10457/124). Fatma Sultan'ın tasarrufunda bulunan Manastır kazası paşmaklık hassı 1671 yılının Mart ayından itibaren Haseki Sultan'a verilmiştir (MŞS. 21: 72, 75). Bu bilgilere göre Fatma Sultan'ın 1671 yılı başlarında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Cenaze ve defin işlemlerinden sonra mirasın kayda geçirildiği düşünüldüğünde, terekenin toplanmasının zaman aldığı görülmektedir. Kabri, babası Sultan I. Ahmed'in türbesindedir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 14).

Hanedanın diğer kadın sultanları gibi hayırsever bir kişiliğe sahip olan Fatma Sultan, Topkapı'da Ahmed Paşa Cami'inin bulunduğu yol üzerinde bir çeşme yaptırdı. Bu çeşme, kitabesinden anlaşıldığına göre, Saraylı Şirin Kadın isminde biri tarafından 1179/1765 tarihinde tamir ettirildi (Tanışık, 1943: 194). Fatma Sultan'ın kurmuş olduğu vakıflardan Mekke ve Medine fukarasına zaman zaman surre gönderildiği arşiv kayıtlarında yer almaktadır (BOA.EV.HMK.SR.d.857/4131).

Servetinin Kaynağı

Osmanlı hanedanına mensup kişilerin muhalefati genellikle iç hazineye teslim edilmekte, bazı eşyalar padişahlara ve haremdeki sultanlara, kadın efendilere ve diğer kadınlara verilmekteydi (Sağır, 2016, s. 270). Fatma Sultan'ın terekesinde kayıtlı toplam serveti 7 milyon 277 bin 549 akçe idi. Bu servetin 2 milyon akçesi taşınmaz varlıklar, 2 milyon 968 bin 809 akçe ev eşyaları, 2 milyon 308 bin 740 akçesi de mücevherlerinden oluşuyordu. Terekesinden 25 bin 60 akçe resm-i kısmet ve dellaliye harcı tahsil edilmiştir. Servetin yekûnu 63 bin 283 esedî kuruş olarak hesaplanmıştır (TSMA.d. 10457/124; TSMA.e. 223/40). Buna göre 1671 yılında bir esedî kuruş 115 akçeye karşılık gelmektedir. Hanedanın hanım sultanlarından IV. Murad'ın torunu ve aynı zamanda Fatma Sultan'ın üvey kızı ve yeğeni olup 1727 yılında vefat eden diğer Fatma Sultan'ın terekesinde kayıtlı serveti 25 bin 837 kuruş³/ 3 milyon 100 bin akçe olarak kaydedilmiştir (Küpeli, 2016, s. 165). Bu veriler Kösem Sultan'ın kızı Fatma Sultan'ın varlıklı bir hanedan üyesi olduğunun açık göstergesidir.

Osmanlı Devleti'nin kudret ve ihtişamının zirvesinde bulunduğu bir dönemde dünyaya gelen Fatma Sultan'a Rumeli vilayetindeki bazı kazâların paşmaklık hasları tahsis edildi (Evliya Çelebi, yz. 2014, V, 176a, 178a, 180b.). Geride bıraktığı külliye miktardaki mirasın ana kaynağı bu paşmaklık haslara dayanmaktaydı. 15 Cemaziyelevvel 1066/11 Mart 1656' da Manastır kadısına gönderilen fermanla *nefs-i Manastır ve tevabii hassının* paşmaklık hassı olarak Fatma Sultan'a ait olduğu bildirilmiştir. Paşmaklığın gelir kalemleri arasında aşâr-ı şer'iyye, rüsûm-ı örfiyye, cürm ü cinayet, bad-ı heva, beytü'l- mal ve tapu-yı zemin, yave, kaçgun ve resm-i arusâne gibi vergi gelirleri sıralanmıştır (MŞS. 14: 44) Manastır'ı ziyaret eden Evliya Çelebi bu konuya değinmiş ve "her şeyden muaf Sultan Ahmed Han'ın kızı Fatma Sultan'ın hassıdır ki 20 yük akçe iltizam ile voyvodası yüz adam ile yönetir" demiştir (Evliya Çelebi, yz. 2014, V, 176a) Yine Evliya Çelebi'ye göre Gölkesri kazâsında 40 yük akçe hass geliri vardı (Evliya Çelebi, yz. 2014, V, 178a) ve Sarıgöl kazâsını da paşmaklık olarak tasarruf etmekteydi (Evliya Çelebi, yz. 2014, V, 180b). Fatma Sultan'ın vefatına kadar Manastır'daki has gelirlerinin tasarruf hakkı devam etti (MŞS. 15: 66, 85; MŞS. 19: 79; MŞS. 20: 46; MŞS. 21: 57). Zengin ve gösterişli bir yaşam süren Fatma Sultan'ın kendi namına işlerini yürüten bir kethüdası vardı (MŞS. 14:

44). Tasarrufunda bulunan havâssı voyvodalar aracılığıyla idare ediyordu (MŞS. 14: 44; Civelek, 2021, s. 107).

Paşamalık gelirlerinin yanı sıra eşlerinden aldığı mehirin Fatma Sultan'ın servetine katkı sağladığı muhakkaktır. İslam hukukunda evlilik esnasında mal veya para şeklinde kadınlara verilen mehir doğrudan kadının hakkı olup geçerli bir nikâh akdinin sonucu olarak kadına ödenmektedir. Hanedan mensubu bir kadının devletin üst kademelerinde yer alan kişilerle yaptığı evliliklerde mehir miktarının da o nispette çok olacağı aşikârdır. Bu da servetin artması anlamına gelmektedir. Fatma Sultan, Melek Ahmed Paşa ile nikâhlandığında yüklü miktarda mehir almıştır (Evliya Çelebi, 2014, s. VI, 45a). Külliyeyle bir servete sahip olmasına rağmen Fatma Sultan'ın terekesinde 62 bin 513 buçuk esedî kuruş borç kayıtlıdır. Borç aldığı kişiler arasında Müslüman zengin kadın ve erkeklerin yanı sıra gayrimüslim tebaadan varlıklı Hristiyan ve Yahudiler de bulunmaktadır. Bu şahıslardan alınan borçtan başka hanedana mensup sultanların kurduğu vakıflara da borçlanmıştır. Evliya Çelebi dayısı Melek Ahmed Paşa'dan naklen verdiği bilgiye göre Fatma Sultan çok müsrif bir kadın idi. Eyüp semtindeki büyük ve gösterişli konağında sayısı 300'ü geçen hizmetli ile lüks bir hayat sürüyordu (Evliya Çelebi, yz. 2014, VI, 44a).

Gayrimenkul Varlıklar

Fatma Sultan'ın taşınmaz mülkleri arasında bir konağı ve üç çiftliği vardı. Gayrimenkulleri arasında en değerli olanı Eyüp semtindeki Defterdar İskelesi'nde bulunan konağı idi. Bu konağın fiyatı 9 yük (900.000) akçe olarak tespit edilmiştir. Fiyatından anlaşıldığına göre bu ev konum olarak güzel, müstemilat açısından zengin ve en az iki katlı ve çok sayıda odası bulunan büyük bir konak idi. Bir diğer gayrimenkülü Eyüp semtindeki Çömlekçiler mevkiinde bulunan 6 yük (600.000) akçe tutarındaki çiftlikti. Meşayle köyündeki çiftliğin değeri 3 yük 80 bin (380.000) akçe, Alibeyköy'de bulunan çiftliği ise 120.000 akçe kıymete sahipti (TSMA.e. 223/40). Terekesinde kaydedilen gayrimenkul varlıkların toplam değeri 2 milyon akçedir.

Borçları

Fatma Sultan, Müslim-gayrimüslim, erkek-kadın toplumun farklı sınıflarından insanlarla borç ilişkisi kurmuştu. Şahıslar bazında 21 farklı kişi alacaklı olarak terekede gösterilmiş ve bunlara ait borç miktarı da belirtilmiştir. Alacaklıların 15'i erkek, 6'sı kadındır. Erkeklerin 10'u Müslim, 5'i gayrimüslimdir. Kadınların ise tamamı Müslümandır. Borçlanılan erkekler arasında 22.666 esedî kuruş ile en fazla borç alınan kişi Yahudi Hayder adında bir tüccardır. Diğer alacaklı kişiler arasında 10.500 esedî kuruş ile Mustafa Kethüda gelmektedir. Kadınlar arasında 2300 esedî kuruş ile en fazla borç alınan kişi Aişe Hatun bint Sefer Efendi'dir. Bunu da 1040 esedî kuruş ile Hadice Hatun takip etmektedir. Fatma Sultan, şahısların dışında para vakıflarından da borç almıştı. Mihrimah Sultan Vakfı'na 160 esedî kuruş borcu vardı (TSMA.e. 223/40).

Fatma Sultan'ın terekesinde kayıtlı borçlarının toplam miktarı 62 bin 513 buçuk esedî kuruştur. Bu borcun ödenmesi için çok sayıda kıymetli mücevheri satılmıştır. Satış işlemi Fatma Sultan'ın eşi ve varisi olan Yusuf Paşa'nın vekili Nezir Ağa, oğlu Hüseyin Bey'in vekili Mustafa Ağa ve diğer oğlu Ömer Bey'in de aslı katılımlarıyla gerçekleşmiştir. Kıymetli mücevher ve eşyadan oluşan 25 parçanın toplam satış bedeli 62 bin 683 buçuk esedî kuruştur. Bu para ile borç sahiplerine alacakları tamamen ödenmiştir. Borçlar ödendikten sonra kalan 170 esedî kuruş Fatma Sultan'ın türbesine gümüş şamdan alınması için varislerine teslim edilmiştir (TSMA.e. 223/40).

Ev Eşyaları

İçinde yaşanan mekân olarak evlerde kullanılan eşyalar, çeşitlilik ve kalitesine göre lüks yaşamın bir göstergesi sayılmaktadır. Ev dekorasyonunun önemli bir parçası olan perdeler, zemin döşemesinde kullanılan halı ve kilimler ile duvar süsü olan saatler evin görünümünü açısından öne çıkan

unsurlardır. Fatma Sultan'ın evinde çeşitli renklerde kumaş perdeleri vardı. Evinin zemini Selanik ve Acem halı ve kilimler ile döşeliydi. Terekede yer alan saatler oldukça kıymetliydi ve lüksün bir göstergesiydi. Fatma Sultan'ın borcu sebebiyle satılan eşyaları arasında yer alan saatlerin değeri 32 bin 603 akçe tutarındaydı (TSMA.e. 223/40).

Fatma Sultan'ın konağının aydınlatılmasında gümüş şamdanlar kullanılmaktaydı. Evin güzel kokması maksadıyla içine kül ve ateş konularak, üzerinde kokulu ağaçlar ve buhur yakılan (Ünal, 2011, s. 131) mücevher sim buhurdan ve yine güzel koku elde etmek için gül suyunun muhafazasında ve serpilmesinde kullanılan (Ünal, 2011, s. 276) mücevher billur gülübdan bulunmaktaydı. Satılan eşyalar arasında yer alan gülübdan ve buhurdanların Çin porseleni olarak bilinen fağfuriden (Pakalın, I, 1993, s. 582) bozma ferfuri şeklinde isimlendirilenleri de vardı. Mücevher ferfuriden yapılmış olan gülübdan ve buhurdanların fiyatı 200 esedî kuruş tutarındaydı (TSMA.e. 223/40).

Gündelik yaşamda sıklıkla kullanılan yastık ve yorganlardan çok miktarda vardı. Evdeki yorganların bazıları altın tel ve sırma ile işlenmiş bazıları da sade olarak imal edilmişti. Yastıkların cinsi ise genellikle belirtilmemişti. Ancak bir tanesinin Bursa yastığı olduğu yazılıydı. Bunu muhtemelen Fatma Sultan kullanıyordu. Yastığın bir başka çeşidi olan yüz yastıkları da vardı. Bunların en azından bir kısmının evde yaşayanlar veya eve gelen misafirler için ayrılmış olması muhtemeldir. Yastıkların daha güzel bir görünüme sahip olması ya da temiz bir örtü ile kaplanması maksadıyla yastık kılıfları kullanılmaktaydı. Yatakların üzerine serilen çarşafların sayısı oldukça fazla idi. İçi yumuşak bir malzeme ile doldurularak dikilen oturmaya ve yaslanmaya yarayan minderlerin (TDK, 2011, s. 1686) üstünü kaplamak için minder kılıfları da bulunmaktaydı (TSMA.e. 223/40).

Ev eşyası olarak kullanılan tekstil ürünleri arasında çukalar, yünden dövme suretiyle elde edilen kumaş (Pakalın, II, 1993, s. 236) anlamındaki keçeler, altın tel ve sırma işlemeli kullanılmış ve eskimiş kumaşlar, içine çamaşır, havlu, elbise gibi şeyler konulup sarılan altın tel ve sırma işli boğçalar ve oturmak için minder üzerine yayılan ön kenarı saçaklı örtü (Pakalın, II, 1993, s. 393) olarak bilinen mak'adlar vardı (TSMA.e. 223/40).

Günlük yaşamda da kullanılan fakat daha çok eve gelen misafirlere şerbet, kahve ve yemek ikramında tercih edilen kenarları işlemeli makramalar vardı. Makramaların bazıları boyalı idi. Elleri silmek, kurulamak veya yemek yerken kullanmak için ince havlu niteliğindeki peşkirlerden (Oğuz, 2010, s. 97) çok miktarda bulunmaktaydı (TSMA.e. 223/40).

Dinî yaşamın bir göstergesi olarak abdest almada kullanılan leğen ve ibrik ile abdestten sonra el ve yüzü kurulamak için kullanılan havlular terekede kayıtlıydı. Kitap okumak veya yazı yazmak maksadıyla önünde oturulan, açılır kapanır tahta masa şeklinde tanımlanan (Pakalın, III, 1993, s. 5) bir sedefkârî rahle bulunmaktaydı. Bu rahlede Fatma Sultan mücevher ciltli Mushaf-ı Şerîf'ini okumaktaydı. Rahle karşısında rahat oturmak için bir iskemleye sahipti. Rahle ve iskemleyi kitap okurken kullanmaktaydı. Türkçe kitapların terekede yer alması Fatma Sultan'ın entelektüel kişiliği hakkında bilgi vermektedir (TSMA.e. 223/40).

Fatma Sultan'ın terekesinde yük ve binek hayvanlarında bel ile kuyruk arasındaki omurga kısmını örten bir sağrıpuş (Ünal, 2011, s. 584; Türk Dil Kurumu [TDK], 2011, s. 2007-2008) yer almaktaydı. Altın tel ve sırma işlemeli sağrıpuş, Fatma Sultan'ın binek hayvanlarında kullanılıyordu (TSMA.e. 223/40).

Fatma Sultan dış görünümüne, zarafete ve lükse önem veren bir sultandı. Günlük yaşamda süs eşyalarını muhafaza ettiği ve aksesuar olarak kullandığı küçük kaplara sahipti. Bunlardan birisi içine sürme koymaya yarayan altın sürmedan idi. Satılan eşyalar arasında yer alan sürmedan 55 miskal⁴

ağırlığındaydı.⁵ Sürmedan dışında kaş konulan küçük altın bir tas bulunmaktaydı. İçinde eşyaların taşındığı küçük bir gümüş sepeti vardı. Gümüş sepetin fiyatı 70 esedî kuruştı (TSMA.e. 223/40).

Fatma Sultan'ın kişisel bakımlarını yaparken kullandığı ve Osmanlı toplumunda lüks eşyalardan sayılan (Koçak, 2023, s. 206) iki adet mücevher aynası vardı. Aynalardan biri saplı idi. Serinlemek için kullanılan ve aynı zamanda zarafetin de bir tamamlayıcısı olan mücevher yelpazesi ve aynaların toplam bedeli 800 esedî kuruş idi (TSMA.e. 223/40).

Mutfak Eşyaları

Osmanlı toplumunda mutfak eşyaları yemek pişirilen kaplar ve sunum kapları şeklinde iki kısma ayrılırdı (Oğuz, 2018, s. 354). Fatma Sultan'ın terekesinde yer alan mutfak eşyaları daha çok sunum kaplarıydı. Sunum kapları genellikle altın ve gümüşten imal edilirdi. Fatma Sultan'ın gündelik yaşamda kullandığı içine su veya sulu şeyler konulan (TDK, 2011, s. 2274) altın bir tası, evâni-i sahaniyye olarak isimlendirilen geniş kaplar ve gümüşten imal edilmiş kap-kacak takımları bulunmaktaydı. Sahanların kapakları gümüşten idi. İçinde su taşınan ve su ikramında kullanılan ağzı açık, kulplu, bardağa benzeyen küçük kap anlamındaki altın maşraba (TDK, 2011, s. 1634) dikkat çekici bir eşyadır. Yemeklerin yenildiği sofrada tuzluk bulunmaktaydı. Yemeklerin sunumunda kullanılan çok sayıda kâse ve tabak vardı. Kâse ve tabaklar arasında en kıymetlisi Burmada'ki Mertaban limanından getirildiği için bu adla anılan ve esasen Mertaban kasabasında yapılmış açık yeşil renkli (Ünal, 2011, s. 466) mertebâni kâse ve tabaklardı. Yüksek rütbe ve mertebedeki insanlar tarafından tercih edilen (Pakalın, 1993, s. 487) zenginliğin ve gösterişin bir numunesi olan bu eşyalar muhtemelen davetlerde misafirler için kullanılmaktaydı. Bundan başka ferfuri kâse ve tabaklar da vardı. Kâse ve tabaklardan başka kahve ikramında kullanılan mücevher işlemeli ve sade olmak üzere iki farklı çeşidi bulunan fincanlar diğer mutfak eşyaları arasında öne çıkmaktaydı (TSMA.e. 223/40).

Fatma Sultan'ın en değerli mutfak eşyalarından biri de bıçaklardı. Bıçaklar arasında yeşim kabzalı sade altın bıçak ve elmaslı altın bıçak vardı. Terekesinde satılan eşyalar arasında 100 esedî kuruş değerinde bir altın mücevher bıçak ve 50 esedî kuruş tutarında başka bir altın bıçak bulunduğu da kayıtlıydı. Mutfak eşyaları kıymetli madenlerden imal edilmişti. Bu eşyaların birçoğu mücevher işlemeyle süslenmişti. Mutfak eşyaları zengin ve statü sahibi kimseler için sadece ihtiyacı karşılamakla kalmıyor aynı zamanda lüksün ve gösterişin bir simgesi olarak görülüyordu (TSMA.e. 223/40).

Kıyafet, Başlık, Kemer, Takı ve Aksesuarlar

Maddi kültürün önemli unsurları arasında yer alan giyim-kuşam takı aksesuar gibi ürünler kişilerin hayatının önemli bir parçasıdır. Kimi insan için giyim sadece bir ihtiyaç iken, servet sahipleri için giyim zenginliğin ve toplumsal statünün bir göstergesidir (Oğuz, 2018, s. 352; Koçak, 2022, s. 460-461). Osmanlı saray kadınlarının giysileri ile halkın giyim tarzı arasında farklılıklar bulunmaktaydı. Saray kadınlarına ait kıyafetlerin kumaşları özel olarak imal edilmekteydi. Bu kumaşlar kullanılan malzemenin kalitesi ve süslemeleriyle diğer kumaşlardan teknik ve sanatsal bakımdan ayrılmaktaydı. Altın ve gümüş tellerle dokunan kumaşların desenleri dikkat çekici idi (Ocakoğlu, 2018, s. 1539). Bu çalışmaya konu olan Fatma Sultan'ın giyim-kuşam malzemeleri ve takıları adeta bir servet değerindeydi. Sultan kızı olması ve bu sayede elde ettiği paşmaklık gelirleri ve çok sayıda evlilik yapması eşlerini üst düzey bürokratlardan seçmesi Fatma Sultan'ın büyük servet sahibi olmasını sağlamıştır.

Fatma Sultan'ın giyim kuşam ürünleri arasında daha çok dış giyim ürünleri dikkat çekmektedir. Osmanlı tereke kayıtlarında çoğunlukla bütün giyim malzemeleri kayda geçirilmiştir (Özlü, 2005, s. 207-232; Öztürk, 2018, s. 379-400; Çakır, 2016, s. 1365-1386). Ancak hanedan mensubu kadınlara ait tereke kayıtlarında iç giyim ürünlerine genellikle yer verilmemiştir (Oğuz, 2018, s. 248-274; Sağır, 2016, s. 265-328). Dış giyim eşyaları arasında yer alan kürk, soğuktan korunmak için hayvan postlarından

yapılmış bir kıyafettir. Osmanlı toplumunda kürk, ilk zamanlarda daha çok soğuktan korunmaya yönelik bir giysi iken zamanla lüks bir meta haline gelmiştir (Karaca, 2002, s. 568-569; Çakır, 2019, s. 23-24). Bu yönüyle kürk daha çok varlıklı kişilerin terekelerinde rastlanan ve oldukça pahalı bir kıyafettir (Oğuz, 2010, s. 98). Kürk, süs ve giyim aksesuarı olmasının yanı sıra zamanla toplum içindeki itibarı ve statüyü göstermesi bakımından önemlidir (Tekin, 2002, s. 644). Giysiler içinde kullanılan en kıymetli kürkler; siyah tilki, Sibiryaya gri sincabı, samur, elma yanağı, vaşak, zerdava ve kakum idi (Karaca, 2002, s. 568-569). En fazla rağbet gören kürk çeşitleri samur, kakum, elma kürkü, vaşak ve zerdevadır (Davis, 2006, s. 210) Resmî kıyafet olarak da giyilen kürklerin kaplanması çuha, sof, atlas, kadife, şal, şali ve seraser türünden kumaşlar kullanılmıştır. XVII. yüzyıl Osmanlı piyasasında samur, vaşak, zerdava, kakum, tilki, karsak, sansar, sincap, çılkafa, tavşan, göçen / kokarca, çakal, kuzu ve kedi kürkleri yaygındır. Fatma Sultan'ın terekesinde en kıymetli kürk çeşidi olarak bilinen samur ve kakum kürkleri yer almaktadır. Toplam dokuz adet samur ve kakum kürkün fiyatı 270.510 akçe olarak kayda geçirilmiştir (TSMA.e. 223/40).

Eskiden çok makbul kabul edilen ve genellikle desenli, ağır dokuma ipeklili kumaştan mamul kaftanlar Fatma Sultan'ın terekesinde dikkati çeken kıyafetler arasındadır. Kaftanların kaç tane olduğu belirtilmese de bunların sayıca çok olduğu anlaşılmaktadır. Kaftan, en üste giyilen astarsız bir kıyafettir. Lüks ve değerli kumaşlardan dikilen kaftanların göğüs kısımları altın telli şerit ya da kordonlarla süslenir, elmas ve altın düğmelerle bezenirdi (Koçu, 1967, s. 138). Giyen kişinin zenginliğini ve zarafetini yansıttı (Oğuz, 2011, s. 110). Kaftan önde iri inci veya elmas düğmeyle iliklenirdi. Omuzları tamamen örten bu kıyafet göğüste derin kesimli idi (Üçel Aybet, 2007, s. 138). XVIII. yüzyıl başlarında İstanbul'u ziyaret eden Fransız seyyah Joseph de Tournefort, Türk kadınlarının gömleklerinin üstüne çok zengin bir kumaştan kaftan giydiklerinden söz etmiştir (Tournefort, 2008, s. 70) Fatma Sultan'ın kaftanlarının ipeklili ve renkli bir kumaş türü olarak bilinen diba kumaştan (Pakalın, I, 1993, s. 449) imal edildiği anlaşılmaktadır (TSMA.e. 223/40).

Kadınların dışarı çıkarken yaşmakla birlikte giydikleri önden açık, bedeni ve kolları bol ve yakasının arka kısmı eteklere kadar uzanan bir üst elbisesi olan feraceleri (Tezcan, 1995, s. 349; Gürtuna, 1999, s. 190-191; Sarıtaş ve diğerleri, 2007, s. 196) vardı. Tesettür için giyilen feraceler farklı kumaşlardan yapılırdı. Sade ve süssüz feracelerin yanı sıra cepleri ve yakaları işlemeli olanlar da giyilmekteydi (Pakalın, I, 1993, s. 601). Ferace geçmişten günümüze farklı bir giyecek hâlini almıştır. Osmanlılarda renkli ve işlemeli kumaşlardan yapılan ferace, günümüzde uzun kollu, yakasız, bol ve siyah renkte pardösüyü anımsatan bir giysi haline dönüşmüştür (Sarıtaş vd. 2007, s. 196). Fatma Sultan'ın kıyafetleri arasında bir uçkurla büzülerek bele bağlanan çok bol ve geniş üst donu olarak bilinen şalvarın farklı bir türü çakşıra da rastlanmaktadır (Pakalın, I, 1993, s. 323; Oğuz, 2018b, s. 255). Kaftan, ferace, çakşır, havlu ve bohçaların toplam bedeli 164.630 akçe olarak deftere kaydedilmiştir (TSMA.e. 223/40).

Fatma Sultan'ın giysileri arasında çok sayıda, farklı nitelik ve kıymette kuşak yer almaktadır. Kuşak hem kadınların hem de erkeklerin giydiği bir kıyafet idi. Daha çok beli sıkı tutması için kullanılırdı. Kadınlar entarilerinin üstüne dış kuşak sarardı. Saray hayatında bazen kuşak yerine kemer kullanılırdı. Bazen kemer, kuşak üstüne lüks bir aksesuar olarak giyilirdi (Koçu, 1969, s. 161). Fatma Sultan'ın terekesindeki ön kuşak şeklinde bahsedilen ve sekiz farklı parçadan oluşan kuşaklar kıymetli taşlarla süslenmişti. Bu kuşaklar arasında çevresi yakutlu zümrüt çengel ön kuşak, çevresi yakut elmas kilitli sürme ve çengel ön kuşak, elmaslı çengel ön kuşak, küçük ön kuşak, küçük sade altın kuşak, elmaslı yakutlu büyük ön kuşak, çengelli mücevher ön kuşak, zümrüt kuşak şeklinde kuşaklar yer almaktaydı. Ön kuşaklardan iki tanesi elmaslı yakutlu ve üç yafteli idi (TSMA. d.10457/124; TSMA, e.223/40).

Kadınların omuzlarına örttükleri şallar ve başa giyilen şeyler üzerine sarılan sarıklar diğer dış giyim eşyalarındandı. Fatma Sultan'ın kullandığı sarıklar Harezm bölgesinde imal edilen cinstendi ve Kerderî olarak nitelendirilmişti (TSMA.e. 223/40).

Takı, Mücevher ve Çeşitli Aksesuarlar

Kadınlar arasında statü ya da saygınlık temin eden mücevheratın yeri ayrıdır (Taşcıoğlu, 1958, s. 19). Tarih boyunca kadınlar ziynet eşyası olarak altın-gümüş gibi eşya ve aksesuara önem vermiştir. Hanedan mensubu kadınların takı ve aksesuarları çok kıymetliydi. Osmanlı döneminde saraya altın-gümüş takılar ve diğer kıymetli ürünleri temin eden kira kadınlar vardı. (Aydın, 2001, s. 623-636). Fatma Sultan'ın terekesindeki mücevheratın kıymeti çok fazla idi. Hanım sultan olarak kendi kişisel gelirlerinin yanı sıra çok sayıda evlilik yapması ve bu sayede her evlendiği kocasından büyük meblağlarda mehir alması Fatma Sultan'ın sahip olduğu değerli metallerin kaynağını ortaya koymaktadır. Sahip olduğu takı, aksesuar ve değerli metallerden üretilen ziynet ve diğer eşyaları arasında yüzük, bilezik, küpe, inci, altın düğmeler, altın hamayıl, nesç, altın bıçak, altın maşraba, altın tas, sim sepet, elmaslı-yakutlu ön kuşak öne çıkmaktadır. Fatma Sultan'ın mücevheratı arasında çok sayıda bilezik vardır. Süs anlamına gelen "bezek" ve "bilek" kelimesinin kısaltılmış hali olan bilezik, kadın kolunun bilek ile dirsek arası süsünün adıdır (Koçu, 1967, s. 38). Sultanın bilezikleri farklı nitelik ve kıymete sahip idi. Bir çift elmaslı yakutlu bilezik, bir çift elmas bilezik ve bir çift elmaslı bileziğe sahipti (TSMA. d. 10457/124). Terekeden satılan bilezikler içinde 2000 esedî kuruş değerinde elmas mücevher bilezik ve 1000 esedî kuruş kıymetinde parlak kırmızı renkli olan la'lli ve elmaslı bilezik bulunmaktaydı. Ayrıca bir adet mücevher bilezik başı vardı ve 58 esedî kuruş tutarındaydı (TSMA, e.223/40). Ortası büyük elmas hatem, parlak kırmızı renkli yüzük (350 esedî kuruş), elmas yüzük (1000 esedî kuruş) ve Kıbrıs elmaslı yüzükler (20 esedî kuruş) kullanmıştı. Küpe olarak bir çift inci askılı la'l küpe, 350 esedî kuruş değerinde la'l küpe ve diğer küpe ve incilerinin değeri ise 7000 esedî kuruş olarak kayda geçirilmişti. İnci mücevher olarak bir çift sade askı inci, 600 esedî kuruş değerinde dizi inci ve sade incisi vardı. Kıymetli taşlardan 18 adet zümrüdün değeri 348 esedî kuruş idi. Aksesuar olarak kullanılan 100 esedî kuruş kıymetinde iki küçük saat, 11 adet mineli altın düğme ve altın hamayile sahipti (TSMA. d. 10457/124; TSMA, e.223/40).

SONUÇ

Bu çalışmada XVII. yüzyılda yaşayan bir hanım sultanın hayat hikâyesi ile bu hayatı süsleyen itibar ve lüks yaşamından bahsedilmiştir. Çalışmanın konusu olan Fatma Sultan, babası ve kardeşlerinin saltanatını görmüş, annesi Kösem Sultan'ın muktedir olduğu döneme şahit olmuş ve aynı zamanda yeğeni IV. Mehmed'in hükümdarlığına da yetişmiştir. Bu nedenle hanedan içinde ve saray çevresinde prestijli bir konuma sahip olmuştur. Servetine kaynaklık eden yüksek gelirli paşmaklık haslarını tasarruf etmesi, oğullarının saray hizmetlerinde yer alması aslında onun hanedan içindeki itibarının da bir yansıması olduğu aşikârdır.

Fatma Sultan'ın çok sayıda evlilik yapması Osmanlı hanedanının evlilik politikalarının bir sonucudur. Bu politika XVI. yüzyıldan itibaren uygulanagelen sultanların bürokratlarla evlenmesi geleneğine dayanmaktadır. Mahpeyker Kösem Sultan kızlarını bu anlayış doğrultusunda dönemin vezirleriyle nikâhlamıştır. Fatma Sultan'ın kimi zaman annesinin yönlendirmesi ve kimi zamanda kendi arzu ve istekleri doğrultusunda dönemin önde gelen bürokratlarıyla evlilikler yaptığı anlaşılmaktadır. Bu evlilikler sayesinde Fatma Sultan hem büyük servet edinmiş hem de kocalarının üst düzey bürokratlar olması dolayısıyla merkezî hükümetin idarî tasarruflarına etki etme imkânına sahip olmuştur. Tereke kaydındaki servetinin fazlalığı sadece paşmaklık gelirlerle açıklanabilecek bir miktar değildir. Eşlerinden aldığı mehrin servetine katkı sağladığı muhakkaktır.

Fatma Sultan günlük yaşantısında dış görünüşüne son derece önem veren bir kadındır. Kıyafetleri ve ziynet eşyaları gösteriş ve zenginliğini ortaya koymaktadır. Kürkleri, kaftanları ile kıymetli taşlarla süslenen kuşakları ve zengin takı koleksiyonu Fatma Sultan'ın lüks yaşamının göstergeleri arasındadır. Altın sürmedanı, içine kaş koyduğu altın tası, mücevher aynaları ve yelpazesi sürekli yanında bulundurduğu lüks eşyalarından bazılarıdır.

Ev eşyaları ve mutfak eşyalarının birçoğu altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerden imal edilmiş, büyük bir kısmı da kıymetli mücevherlerle süslenmiştir. Kıyafet ve takılarında olduğu gibi ev eşyaları da ihtiyaçtan ziyade gösteriş ve zenginliğin sembolleri olarak değerlendirilmelidir.

Fatma Sultan Topkapı Sarayı'ndan ayrıldıktan sonra genellikle Eyüp semtindeki konağı ve çiftliklerinde ikamet etmiştir. Konak ve çiftliklerinde emrindeki hizmetçilerle şaşaalı bir hayat sürmüştür. Bununla birlikte saraydaki gelişmelere kayıtsız kalmamış, annesi Kösem Sultan kadar olmasa da devlet işlerine müdahaleleri olmuştur.

SUMMARY

The Turkish word "sultan" expresses one who belongs to the dynasty in the Ottoman Empire, and is concept used for the mothers, children, and grandchildren of the sultan, apart from the sultan himself. For male members of the dynasty, the title of sultan was used before the person's name; for women, it was used after the person's name. The sultans who were daughters of the sultan got married with the sons of beys in early period and then bureaucrats since from the sixteenth century. Political reasons were at the forefront in these marriages. One of the dynasty's priorities was ensuring the loyalty of bureaucrats. In line with that approach, Fatma Sultan – the daughter of Sultan Ahmed I and Mahpeyker Kösem Sultan – was known to have married a number of the leading statesmen of the period. This study offers information about Fatma Sultan's life, marriages, wealth, the source of her wealth, life of luxury, and household goods, alongside her clothing (an important element of material culture), jewelry, and accessories. Estate records TSMA. e. 223/40 and TSMA d. 10457/124 from the Topkapı Palace Museum's Archives were used as primary sources. Also foundation records from the Presidency Ottoman Archives, şer'iyye (court) records from the Court of Manastır (in the foreign archives catalogue), and chronicles from the period as well as travel books – especially Evliya Çelebi's Seyahatname were used.

Fatma Sultan saw the reigns of her father Sultan Ahmed I's (1603-1617), and of her brothers Sultan Osman II (1618-1622), Sultan Murad IV (1623-1640), and Sultan Ibrahim (1640-1648). She also witnessed the powerful period of her mother Kösem Sultan, and the reign of nephew Sultan Mehmed IV (1648-1687). Thus, she held a prestigious and respected position in the dynasty, around the palace, and in the state administration throughout her life. Fatma Sultan was the daughter of a mother who was extremely enthusiastic about administrative and political affairs. She therefore married many high-level and promising bureaucrats under her mother's influence. Fatma Sultan's numerous marriages are a result of the marriage policies of the Ottoman dynasty. This policy is based on the tradition of marriage of sultans with bureaucrats, which has been implemented since the 16th century. Moreover, she became very wealthy financially due to her position in the dynasty and her marriages. The total wealth registered in her estate was calculated as 7.277.549 akçe (coins). The source of that wealth was based on her revenue grants (paşmaklık hasları) and her dowries via her husbands. Total amount of debts registered in her estate was 7.189.000 akçe.

Upon leaving Topkapı Palace, she led a luxurious life in her mansion in Eyüp district and her farms. The items she used in her mansion are a tangible indicator of just how luxurious her life was. Her clothing and jewelry are worth a fortune. Her more notable outwear included expensive and

ostentatious furs, caftans, and belts. She had watches, bracelets, earrings and pearls among jewelry and accessories – adorned with precious stones such as diamonds, rubies, and emeralds. Likewise, her household items also reflect ostentatiousness and wealth rather than necessity.

This study, which was prepared by using archival sources, chronicles, and travel books of the period, will contribute to the related literature because it includes detailed information about the marriages, luxury passions, power ambitions, and clothing of Ottoman sultans – especially Fatma Sultan.

Notlar:

¹ Ahmed Refik Altınay, Ayşe Sultan'ın 1018/1609-1610'da doğduğunu kaydetmiştir (Altınay, 2015: 11).

² 1 kese akçe, 1074 (1663) yılında 40.000 ve 50.000 akçeye tekabül etmekteydi (Çakır, 2019: 42).

³ Sultan III. Ahmed döneminde 1 kuruş 120 akçe değerindeydi (Pamuk, 2007, s. 152; Pamuk, 2002, s. 458-459).

⁴ Bir miskal 4,81 gram ağırlığındaki ölçüyü ifade etmektedir. (Hinz, 1990: 6). Buna göre 55 miskal 264,55 grama karşılık gelmektedir.

⁵ Satılacak eşyalar arasında bu altın sürmedanın fiyatı altın küçük tas ve maşraba ile birlikte verilmiştir. Buna göre altın küçük tas, maşraba ve 55 miskal ağırlığındaki sürmedanın 150 esedî kuruş fiyatı olduğu kayda geçirilmiştir.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.	Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı bulunmamaktadır.	Informed Consent:	No participants.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.	Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.	Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
BOA.EV.HMK.SR.d.857/4131.
Manastır Şer'ıye Sicilleri
MŞS. d. 14, 15, 19, 20, 21.
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
T SMA. e. 0223/40.
T SMA. d. 10457/124.

B. Kaynak ve İnceleme Eserleri

- Alderson, A.D. (2018). *Osmanlı hanedanının yapısı*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Altınay, A.R. (2015). *Kadınlar saltanatı Kösem Sultan*. (Haz. Ahmet Önal). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Civelek, G. (2021). *XVII. Yüzyılın ikinci yarısında Manastır şehri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum
- Çakır, B. (2019). Kесе. *İslâm Ansiklopedisi* (C. Ek-2, s. 42-43). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çakır, İ.E. (2016). Sofya şehrinde kadın giyim kuşam kültürü XVII. Yüzyılın ikinci yarısı. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 56, 1365-1386. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/712881>
- Çakır, İ.E. (2019). Osmanlı Sofya'sında İtibar ve Zenginlik Göstergesi Olarak Kürk. *Kürk Kitabı*, (E.Gürsoy-Naskali, Ed.). İstanbul: Kitabevi Yayınları. s. 23-40.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lugat* (30. Bs). Ankara: Aydın Yay.
- Evliya Çelebi. (2014). *Seyahatnâme V-VI* indeksli tıpkıbasım, (Haz. Seyit Ali Kahraman). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gencer, A.İ. (1997). Hasan Paşa Çatalca. *İslâm Ansiklopedisi* (C.16, s. 335). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gürtuna, S. (1997). *Osmanlı kadın giysisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürtuna, S. (1999). Osmanlı kadının giyim kuşamı. *Osmanlı Ansiklopedisi* (C. IX, s. 190-203). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Hinz, W. (1990). *İslam'da ölçü sistemleri*. (A. Sevim, Çev.). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Karaca, F. (1997). Hanım Sultan. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 16, s. 28-29). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karaca, F. (2002). Kürk. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 26, s. 568-570). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, Y. (2010). *Osmanlı'da kadın saltanatı*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Koçak, Z. (2022). Manastırlı kadınların takı ve aksesuar kültürü (1700-1730). *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 11/2, 453-490. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baed/issue/74861/1226451>
- Koçak, Z. (2023). Manastırlı kadınların gündelik yaşamlarında kullandıkları araç-gereçler (1700-1730). *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 10/26, 199-223. Erişim adresi: https://www.osmanlimirasi.net/manastirli-kadinlarin-gundelik-yasamlarinda-kullandiklari-arac-gerecler-1700-1730-ss-199-223_507
- Koçu, R.E. (1967). *Türk giyim, kuşam ve süslenme sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.

- Kumrular, Ö. (2015). *Kösem Sultan İktidar Hırs Entrika*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Küpeli, Ö. (2016). IV. Murad'ın torunu Fatma Hanım Sultan'ın muhallefatı. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, II/2, 163-175. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/269197>
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî*, I. (Haz. Nuri Akbayar- Seyit Ali Kahraman). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Na'îmâ Mustafa Efendi. (2007). *Târih-i Na'îmâ*, II-III. (Haz. Mehmet İpşirli). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocakoğlu, N. (2018). Osmanlı Sarayı kadın giysileri ve günümüz giysi tasarımına bir uyarlama. *Ulakbilge*, 6/30, 1537-1548. Erişim adresi: <https://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1538219186.pdf>
- Oğuz, G. (2010). Tereke kaydından hareketle bir Osmanlı vezirinin 18. yüzyıl başlarındaki yaşam tarzı: Amcazâde Hüseyin Paşa. *Millî Folklor*, 88, 91-110. Erişim adresi: <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=88&Sayfa=88>
- Oğuz, G. (2011). 61 numaralı Edirne şer'îye siciline göre Edirneli kadınların giyim kuşam kültürü, *Millî Folklor*, 92, 106-116. Erişim adresi: <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=92&Sayfa=103>
- Oğuz, G. (2018). Bir sultanın giyiminden kesitler: Fatma Sultan. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(14), 248-274. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/484654>
- Oğuz, G. (2018). Osmanlı hanedan mensuplarından geriye kalanlar. *The Journal of Turk-Islam World Social Studies*, 16, 350-359. Erişim adresi: <http://dx.doi.org/10.16989/TIDSAD.1497>
- Özlu, Z. (2005). Terekeler ışığında Bolu-Göynük'te giyim kuşam. *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Dergisi*. 36. 207-232. Erişim adresi: <https://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/852>
- Öztürk, T. (2018). 18. yüzyılın ilk yarısında Trabzon kadınının giyim kuşamı. 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi (21-25 Ocak 2018) Bildirileri içinde, (s. 379-400). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pakalın, M.Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2002). Kuruş. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 26, s. 458-459). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Peirce, L. P. (2002). *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda hükümler ve kadınlar*. (H. Berktaş, Ç.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sağır, Y. (2016). Vâlîde Turhan Sultan'ın muhallefatı. *Çanakkale Araştırmaları Yıllığı*, 14/20, 265-328. Erişim adresi: http://acikerisim.comu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12428/1391/Yusuf_Sa%c4%9f%c4%b1r_Makale.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Sakaoğlu, N. (2007). *Osmanoğulları'nın ünlü kadın sultanları*. İstanbul: Creative Yayıncılık.
- Sarıcaoğlu, Fikret (2004). Melek Ahmed Paşa. *İslâm Ansiklopedisi*. 29. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 42-44.
- Sarıtaş, S., Türksoy, M., Bilen, S. (2007). Balıkesir ve çevresinde geleneksel kadın giysisi "ferace" hakkında etnoğrafik bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(18), 194-205. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/863651>
- Şimşirgil, A. (2014). *Valide Sultanlar ve Harem, Osmanlı'nın sır dünyası*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tanışık, İ.H. (1943). *İstanbul çeşmeleri I İstanbul Ciheti*. İstanbul: Maarif Matbaası.

- Tekin, R. (2018). Osmanlıda üç hanım sultanın ziynet eşyası. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 297-316.
- Tekin, Z. (2002). Osmanlılarda kürk kullanımı. *Türkler* (C.10, s. 644-649). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Tezcan, H. (1995). Ferace. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 12, s. 349-350). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tournefort, J. (2008). *Tournefort Seyahatnamesi*. (Ed. Stefanos Yerasimos). İstanbul: Kitap Yayınları.
- Türkçe Sözlük*. (2011). (11. Bs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uluçay, Ç. (2001). *Harem II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uluçay, Ç. (2011). *Padişahların kadınları ve kızları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Üçel Aybet, G. (2007). *Avrupalı seyyahların gözünden Osmanlı dünyası ve insanları (1530- 1699)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünal, M.A. (2011). *Osmanlı tarih sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.